

Sigmund Freud

A PSZICHOGÉN LÁTÁSZAVAR PSZICHOANALITIKUS MEGKÖZELÍTÉSE*

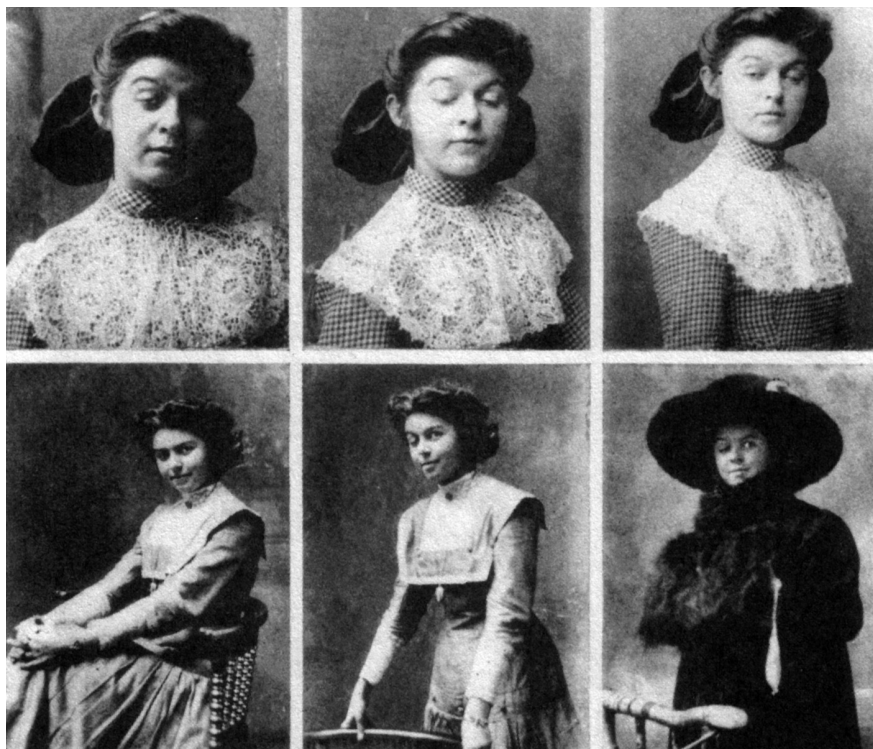
Kedves Kollégák!

A pszichogén látászavar példáján szeretném bemutatni Önöknek, hogy az ilyen és hasonló panaszok genezisével kapcsolatosan milyen változásokon ment keresztül felfogásunk a pszichonanalitikus vizsgálati módszer befolyására. Mint tudják, a hisztérikus vakságot a pszichogén látászavar egyik alfajának tartják. Ennek geneziséét a francia iskola, Charcot, Janet, Binet kísérleteiből véljük ismerni. Ők ezt a vakságot kísérleti úton is létre tudják hozni, ha rendelkezésükre áll egy szomnambulizmusra képes személy. Ha ezt a személyt mélyhipnózisba ejtik, és azt a képzetet sugallják neki, hogy egyik szemével semmit nem lát, akkor az ténylegesen úgy viselkedik, mint aki egyik szemére megvakult, akárcsak egy hisztérika spontán látászavarral. A spontán látászavar kialakulásának mechanizmusa tehát megszerkeszthető a szuggerált hipnotikus vakság példájára. A hisztérikánál a vakság képzete nem a hipnotizőr sugallatára, hanem spontán, mint mondjuk, autoszugesztio hatására jön létre, s ez a képzet mindkét esetben olyan erős, hogy valósággá válik, hasonlóan a szuggerált hallucinációhoz, pl. bénuláshoz stb.

Ez így teljesen hitelesnek tűnik, s mindenkit ki is elégít, aki a hipnózis, szugesztio, autoszugesztio fogalmai mögött megbúvó számtalan talányon túl tudja tenni magát. További kérdésekre különösen az autoszugesztio ad okot. Mikor, milyen körülmények között erősödik fel annyira egy képzet, hogy szugesztioként viselkedik, és valósággá válhat? Mélyreható kísérletek alapján azt kell mondanunk, ez a kérdés a „tudattalan” fogalma nélkül nem válaszolható meg. Sok filozófus berzenkedik a lelki tudattalan feltételezésével szemben, mert nem foglalkoztak olyan jelenségekkel, amelyek a fogalom bevezetését megindokolnák. A pszichopatológusok azonban nem kerülhetik el, hogy tudattalan lelki folyamatokkal, tudattalan képzetekkel dolgozzanak.

Elmés kísérletek mutatták meg, hogy a hisztériás vakok bizonyos értelemben látnak, még ha nem is teljeskörűen. A vak szem izgatása járhat pszichikus következményekkel, például előhívhat affektusokat, bár azok nem tudatosulnak. A hisztériás vakok tehát csak a tudatosban vakok, a tudattalanban látók. Épp az ilyen tapasztalatok azok, amelyek a tudatos és tudattalan lelki folyamatok megkülönböz-

* Sigmund Freud: *Gesammelte Werke. VIII. Werke aus den Jahren 1909-1913*. Frankfurt am Main, 1999. 94-102.

A hisztérikus vakság. Walter Baer Weidler: A hisztéria néhány okuláris manifesztációja című tanulmányának illusztrációja, 1922. *International Clinics*, 22. évf., 2. szám.

tetésére ösztökélnék bennünket. Hogy lehet az, hogy a tudattalan „önszugesztíó” náluk vakságot okoz, miközben tudattalanjukban látnak?

Ezt a kérdést a francia kutatók úgy magyarázzák, hogy a hisztériára hajlamos betegek eleve hajlanak a disszociációra - a lelki történések közötti összefüggések megszüntetésére, - s ennek következményeképpen bizonyos tudattalan folyamatok nem folytatódnak a tudatban.

Hagyjuk most e megfejtési kísérletet a tárgyalt jelenség szempontjából teljességgel figyelmen kívül, s forduljunk egy másik szemponthoz. Láthatják uraim, hogy a hisztérikus és a szugesztíóval előhívott vakság kezdetben hangsúlyozott azonosságát ismét feladtuk. A hisztériások nem azért az önszugesztív elképzelés által vakok, hogy nem látnak, hanem a látáscelekmény tudatos és tudattalan folyamatainak disszociációja miatt; az a képzet, hogy nem látnak, egy lelki tényállás jogos kifejeződése, s nem annak oka.

Uraim! Ha Önök most azt vetik a szememre, hogy zavaros, amit eddig mondtam, nem lesz könnyű megvédenem magam. A legkülönbözőbb kutatók nézeteinek

szintézisét kíséreltem meg Önök elé tárni, s közben valószínűleg túl szorosra vontam az összefüggéseket. Azokat a fogalmakat, amelyeknek a pszichogén zavarok megértését alávetjük, tehát a túlságosan erős ideák keletkezését, a tudatos és tudattalan lelki folyamatok közötti különbségtételt, a lelki disszociáció feltételezését egységes kompozícióvá akartam sűríteni, s ez nekem éppoly kevésbé sikerült, mint a franciáknak – élükön P. Janet-vel. Bocsássák meg kérem, hogy nem vagyok elég világos, és mestereimhez sem vagyok elég hűséges, s engedjék meg, hogy elmondjam, hogyan vezetett a pszichoanalízis a pszichogén látászavarok önmagában véve szilárdabb, s valószínűleg élethűbb felfogásához.

A pszichoanalízis mind a disszociációt, mind a tudattalant tételezi, ám egymáshoz való viszonyukat másként ítéli meg. Olyan dinamikus felfogás, amely a lelki életet egymást ösztönző s gátló erők játékára vezeti vissza. Amikor egy esetben a képzetek egy csoportja a tudattalanban rögzül, ez nem a szintézisre való alkati képzetelenségre utal, amely épp ebben a disszociációban nyilvánul meg, hanem arra, hogy ennek a csoportnak az izolációját és tudattalanságát más képzetcsoporthoz aktív tiltakozása okozza. Azt a folyamatot, amely az első csoport sorsát meghatározza, „elfojtás”-nak nevezzük, s ez mintegy analóg a logika területén egy vélemény visszautasításával. A pszichoanalízis bebizonyítja, hogy ezek az elfojtások lelki életünkben különösen fontos szerepet játszanak, az individuum gyakran nem tud elbánni velük, s az elfojtás kudarca a szimptomaképzés előfeltétele.

Ha tehát a pszichogén látászavar, amint tanultuk, azon alapul, hogy bizonyos, a látáshoz kapcsolódó képzetek leválnak a tudatról, és úgy maradnak, akkor a pszichoanalitikus gondolkodás azt kell feltételezze, hogy ezek a képzetek más, erősebb képzetekkel kerültek ellentétbe, ez utóbbiakra az „én” mindig másként összeállított gyűjtőfogalmát alkalmazzuk, és ezért kerültek elfojtásba. De honnan ez az elfojtásra ösztönző ellentét az én és a különböző képzetcsoporthoz között? Nyilván tudják, hogy a pszichoanalízis előtt ezt a kérdést nem lehetett feltenni, mert azelőtt semmit se tudtunk se a pszichikus konfliktusról, se az elfojtásról.

Vizsgálódásaink következményeképpen most módunkban áll megadni a kívánt választ. Felfigyeltünk arra, hogy az ösztön hat a képzetéletra, s azt tapasztaltuk, hogy minden ösztön a céljainak megfelelő képzetek élénkítésével kísérli meg érvényesíteni önmagát. Ezek az ösztönök nem mindig túri meg egymást; az érdekek gyakran konfliktusokat szülnek; a képzetek ellentéte csak az egyes ösztönök közötti harc kifejeződése.

Magyarázatkísérletünkben különös jelentőségű az a tagadhatatlan ellentét, amely a szexualitás, szexuális örömszerzés ösztöne, és az individuum önfenntartását szolgáló én-ösztön között feszül. A költő szavaival élve az „éhség” vagy a „szeretet” fogalma alá lelkünk minden organikus ösztöne besorolható. Követtük a szexuális ösztönt az első gyermeki megnyilvánulástól a „normálisnak” nevezett teljes éréssig és úgy találtuk, hogy az számtalan részösztönből áll, amelyek az egyes testtájékok izgalmaéhoz köthetőek; beláttuk, hogy ezek az egyes ösztönök komplikált fejlődésen kell átmenjenek, s csak ezután tudnak céljuknak megfelelően alárendelődni a szaporodás feladatának. Ha kulturális fejlődésünket pszichológiai megvilágításban

vesszük szemügyre, szembetűnő, hogy a kultúra alapvetően a szexuális részösztönök rovására jön létre, s hogy ez utóbbiak elnyomandók, korlátok közé szorítandók, átalakítandók, magasabb célok felé terelendők ahhoz, hogy a kulturális lelki konstrukciókat megalkothassuk. Ezen vizsgálataink értékes eredményei közé tartozik az is, amit kollégáink még nem akarnak elhinni nekünk, hogy az emberek „neurózisnak” nevezett szenvedése a szexuális részösztönök átalakításának változatos kudarcaira vezethető vissza. Az „én” a szexuális ösztönök igényei által fenyegetve érzi, s elfojtásokkal védi magát, ami nem mindig jár a kívánt sikerrel, mert az elfojtott fenyegető pótképződményekkel, s az „ént” terhelő reakciókkal jelentkezhet. Amit mi a neurózis szimptomáinak nevezünk, a jelenségek e két osztályából állnak össze.

Látszólag messze elkalandoztunk feladatunktól, mindazonáltal érintettük azt a kapcsolatot, amely a neurotikus betegségállapotok és teljes szellemi életünk között áll fenn. Térjünk vissza tehát szűkebb problémánkhoz. Általánosságban mind a szexuális mind az én-ösztönöknek a tulajdonképpeni szervek és szervrendszerek rendelkezésre állnak. A szexuális öröm nem csupán a genitáliák funkciójához kapcsolódik; a száj a csókot, az evést és a beszédet is szolgálja, a szemek a külvilágból nem csak az élet fenntartása szempontjából fontos változásokat érzékelik, hanem a tárgyak tulajdonságait is, azon „ingereit”, amelyeken keresztül a szerelmi választás tárgyává lesznek. Ezen a ponton azonban beigazolódik, hogy egyszerre két úrnak szolgálni senkinek se könnyű. Mennél bensőségesebb kapcsolatba lép egy ilyen dupla funkciójú szerv az egyik nagy ösztönrel, annál inkább megtagadja a másik szolgálatát. Ez az elv szükségképpen patológiás következményekkel jár, ha a két alapösztön meghasonlik egymással, s az én elfojtással él az érintett szexuális részösztönrel szemben. A szemre vagy a látásra az itt mondottak könnyen alkalmazhatók. Ha az a szexuális részösztön, amely a látást szolgálja, a látás által szerzett szexuális öröm túlságos igényei miatt magára vonja az én-ösztönök ellenállását, s így azok a képzetek, amelyekben törekvése kifejeződik, elfojtódnak, és nem tudatosulnak, a szem és a látás kapcsolata az énnel és a tudattal zavarttá válik. Az én ilyenkor elveszíti a szerv feletti uralmát, s az ettől kezdve teljességgel az elfojtott szexuális ösztön rendelkezésére áll. Az a benyomásunk támad, mintha az elfojtás az én részéről túl messzire menne, mintha a vízzel egyúttal kiöntené a gyereket, amennyiben ez az én egyáltalán semmit nem akar látni többé, amióta a látás nyújtotta szexuális érdekét annyira elfojtotta. De találóbb a másik elképzelés, amelyik az elfojtott látásörömet valamilyen aktivitással pótolja. Ilyen a bosszú, kárpótlás az elfojtott ösztönért, amivel az, akadályoztatva a pszichikai kibontakozásában, még inkább uralkodik az őt szolgáló szerv fölött. Csak ilyen áron lehetséges a szerv fölötti tudatos uralom elvesztése, ami a sikertelen elfojtás káros pótképződménye.

A kétszeresen igénybevett szervek kapcsolata a tudatos énhez és az elfojtott szexualitáshoz a motorikus szerveken még inkább bemutatatható, mint a szemén. Vegyük például annak a kéznek a hisztériás bénulását, amely szexuális agresszióra készült, s annak megakadályozása után többé semmire sem képes, akárha makacsul szembeszállna egy elfojtott beidegzés kivitelezésével, vagy egy személy ujjait, amelyek lemondanak a maszturbációról, s egyúttal nem hajlandók elsajátítani a zongorázás

vagy a hegedülés finom mozgáskultúráját sem. A szem esetében a szexuális látásöröm elfojtását, és a pszichogén látászavar keletkezésének homályos pszichikai folyamatait úgy szoktuk lefordítani, mintha az egyénben megszólalna egy büntető hang, és azt mondaná: „Azért, mert a látószervedet bűnös érzéki örömszerzésre akartad használni, rendjén való, ha többé semmit nem látsz.” – s ezzel a hang a folyamat kimenetelét helyesli. Ez a szemet szemért, fogat fogért elve a pszichogén látászavar magyarázata szerintünk, s ez egybeesik a mesékben, mítoszokban, legendákban ábrázoltakkal. Lady Godiva szép meséjében a kisváros lakói visszahúzódnak csukott ablaktábláik mögé, hogy megkönnyítsék a hölgynek feladata kivitelezését, ugyanis hogy fényes nappal meztelenül átlovagoljon a falun. Az, aki a spalettán át a csupasz szépséget kifigyeli, vaksággal bűnhődik. Nem ez az egyetlen példa, ami arra utal, hogy a neurózis kulcs a mitológiához is.

Uraim! Igaztalanul vádolják a pszichoanalízist azzal, hogy a beteges folyamatokat tisztán pszichológiai elméletekkel magyarázza. Már az is ez ellen szól, hogy a szexualitásnak, amely nyilvánvalóan nem csak pszichikai jelenség, patogén szerepet tulajdonítunk. A pszichoanalízis sosem feledkezik meg arról, hogy a lelki az organikuson nyugszik, bár ezen az alapvetésen túl ennek vizsgálata nem feladata. A pszichoanalízis tehát egyetért, sőt, egyenesen azt feltételezi, hogy nem minden funkcionális látászavar pszichogén, mint az erotikus látásöröm elfojtása által előhívott. Ha egy kétszeres ösztönt szolgáló szerv erogén szerepét növeli, általánosságban elvárható, hogy ez a beidegződések és a (szexuális)érzékenység változásához vezet, ami viszont ennek a szervnek az én szolgálatában álló funkciójában zavarként fog megnyilvánulni. Igen, ha azt látjuk, hogy egy olyan szerv, amely amúgy az érzékelést szolgálja, erogén szerepének növekedése esetén szinte genitáliaként viselkedik, akkor ugyanennél a szervnél a toxikus elváltozásokat se tarthatjuk valószínűtlennek. A megnövekedett erogén jelentőség miatt keletkező kétféle, tehát fiziológiai vagy toxikus eredetű funkciózavarra jobb híján megtartjuk a régi, és nem egészen találó, „neurotikus zavarok” elnevezést. A látás neurotikus zavarai ugyanúgy viszonyulnak annak pszichogén zavaraihoz, mint általában az aktuálneurózisok a pszichoneurózisokhoz; pszichogén látászavar alig képzelhető el neurotikus nélkül, ez utóbbi azonban pszichogén nélkül nagyon is. Sajnos ezeket a „neurotikus” szimptomákat manapság kevésbé értékelik és értik, hiszen a pszichoanalízis még nem közvetlenül hozzáférhető, s a többi megközelítési mód a szexualitást nem veszi figyelembe.

A pszichoanalízisből még egy gondolatmenet ágazik el a szervi alapú kutatások irányába. Feltehetjük azt a kérdést, vajon önmagában elegendőek-e a különböző okoknál fogva elfojtott szexuális részösztönök ahhoz, hogy a szervben funkciózavar keletkezzen, nem kellene-e ehhez olyan különös alkati körülmények, amelyek a szerv erogén szerepének túlhajtásához vezetnek, s ezáltal maguk provokálják az ösztönök elfojtását. Ezekben a körülményekben találjuk meg azt az alkati diszpozíciót, amely a pszichogén és neurotikus zavarokhoz vezet. És ez az a mozzanat, amire ideiglenesen nem találtam jobb kifejezést, mint hogy a szerv a hisztéria „szomatikus elősegítője”.

Hajós Gabriella fordítása